

het circusthema in de poëzie

We kunnen ons de vraag stellen, hoe het komt dat er zoveel kunstenaars, o.a. dichters, geïnspireerd worden door het circusgebeuren? We menen dat het antwoord voor de hand ligt. Het snelle ritme, de bonte kleurenwemeling, de lichten en de schaduwen bij de salto mortale, de groteske kledij van de clowns, het vorstelijk paardenspel, het lenig en beangstigend evolueren van de wilde beesten over de piste, het soepel zweven en springen van de acrobaten in de trapezes onder obsederend tromgeroffel hebben de picturale kunstzin van schilders en dichters steeds sterk aangesproken. Het uiterlijk fenomeen van het circusgebeuren is een feest voor oog en oor. Voeg daarbij de grote aantrekkingskracht, die de onderscheiden clowns, de witte en de augusten, uitoefenen op kind en volwassene, wijl zij op burleske groteske wijze de mens in zijn woorden en daden imiteren, zijn gebreken aan de kaak stellen, zijn mislukkingen vaak op realistische aanschouwelijke wijze demonstreren. Clowns weten kinderen en kunstenaars te vertederen en te ontroeren. Het raadsel van hun zeldzame ziel grijpt hen aan. In hen zien zij zichzelf weerspiegeld. Kijk, denkt de knaap, ik krijg toch niet alleen steeds maar klappen, want die grote daar moet heel wat incasseren!

Terecht schreef Pierre Mariel: „De kunst van de clown is synthetisch. Men kan hem vergelijken met de karikaturen, die slechts uit een paar lijnen en een veeg kleur bestaan en die, niettegenstaande hun beperking, beter lijken dan de beste fotografie. De clown, zou Henri Bergson immers zeggen, leeft in een essentiële en niet in een formele wereld”. De clowns hebben op het circusprogramma een voorname plaats ingenomen. Eigenlijk zijn ze onmisbaar. De lach bannen uit het circus is net hetzelfde als een mens zijn rechterarm amputeren. De clowns spelen de idioten, die in verbazingwekkende verscheidenheid op de wereld rondlopen. Hij is de dienaar van het ridicule, van de schaterlach die zijn voorstellingen onweersaanbaar wekt. Daarom is hem ook alles toegelaten. Hij speelt voor auteur, schepper, acteur en kostuumontwerper. Op het eerste gezicht lijken alle clowns op elkaar. Hun grimassen hebben dezelfde oorsprong: de imitatie. Daarom dragen zij een originele kostumering. Polichinelle, Chocolat en Charlie Chaplin werden, zodra ze optraden, dadelijk herkend.

Bij het doorsnuisteren van stapels Nederlandstalige tijdschriften en verzenbundels werden we al dadelijk getroffen door de talrijke uitbeeldingen en beschrijvingen van

de clownfiguur. In een korte inventaris, die natuurlijk op geen volledigheid kan of wil bogen, noteerden we, i.v.m. het circus, de behandelde themata: het circus in zijn geheel gezien kwam zesmaal voor, de figuur van de écuyère of de paardrijdster tweemaal, evenals de dompteur of dierentemmer, het circuspaard eenmaal, de acrobaat tweemaal en de clown meer dan vijftienmaal. Hieruit blijkt nog eens de grote aantrekkingskracht van dit motief als inspiratiebron voor de dichter.

We vonden in *Forum* (1ste jg., nr. 12, 1932) een degelijk gedicht van Louis Van Loo over het Circus in het algemeen. De dichter geeft een globaal beeld, een kort overzicht van het gebeuren. Hij voert, onder schaterlach en trompetmuziek, de meners, de fakir en de clowns ten tonele.

Beslist veel belangrijker is de circuspoezie van Maria de Groot (Wormer, 1937), een religieuze Hollandse dichteres, die theologie studeerde en vicaris werd in Den Haag. Zij is ook vaste medewerkster aan de VPRO-radio. Haar gedicht *Parijs* is een geslaagde evocatie van een kleine circustroep, die optreedt in open lucht. Haar verzamelde *Gedichten* (J.M. Holland, Haarlem, 1971) bevatten o.a. ook nog de interessante cyclus *Het Florentijns circus*, 22 bladzijden voortreffelijke poëzie, waarin we een volledig overzicht krijgen van het circusgebeuren, met als toemaatje een vreselijke brand. Het fantastisch decor van haar poëzie is hier de sprookjesachtige verwarring van een gedroomd circus. Het ritme, de sonoriteit en de expressieve scheppingskracht van haar beeldspraak is vaak indrukwekkend. Hieronder volgt een fragment uit dit groot gedicht van meer dan 750 verzen:

Waar mist als wierook had gewalmd
kwamen die middag hand in hand
groten en kleinen naar de tent,
mijn tempel en mijn heiligdom,
dat lag te glanzen in de zon,
het circus wijd en zijd bekend.
De offerdieren stonden klaar:
de leeuw, de panter en de beer,
paarden, geroskamd en gepluimd,
de apen en de olifant,
de tijgers in gestreept kostuum
en ook het kleine lam van toen.
En zelf zou ik pontificaal
priester van deze piste zijn,
vorstin van dit luchthartig rijk
waarin trapeze en dressuur
op mijn gezag werden volbracht.
Het uur brak aan dat ik optrad.
Te paard gezeten, slank gekleed,
met kuise tressen aan de coupe

van mijn kostuum, maak ik entree.
Applaus. Trompetten. In gallop
een ereronde ingezet.
Wie mij liefheeft, volgt mij rondom:
de dieren in een lange stoet
of zij bevrijd zijn uit de ark
zo uitgelaten, maar gehoed
door Lazars blik, gebaar en zweep.
Wij vormen dravend een spiraal.
Dan komt Favere op als vrouw,
verrukkelijk, zo elegant,
gratieus en geestig, geestverwant
van Sappho, wijs, werelds en wuft,
Favere, tier, klassiek van bouw,
een jonge god als hij naakt staat.
Als laatste verschijnt in de poort
Franciscus met de herdersstaf,
die toezicht houdt op mens en dier,
de kruisridder, de tempelier.
Applaus verklinkt. Wij stellen ons
in slagorde van aankomst op.
Ik sta vooraan op mijn strijdros,
Cleopatra de generaal.

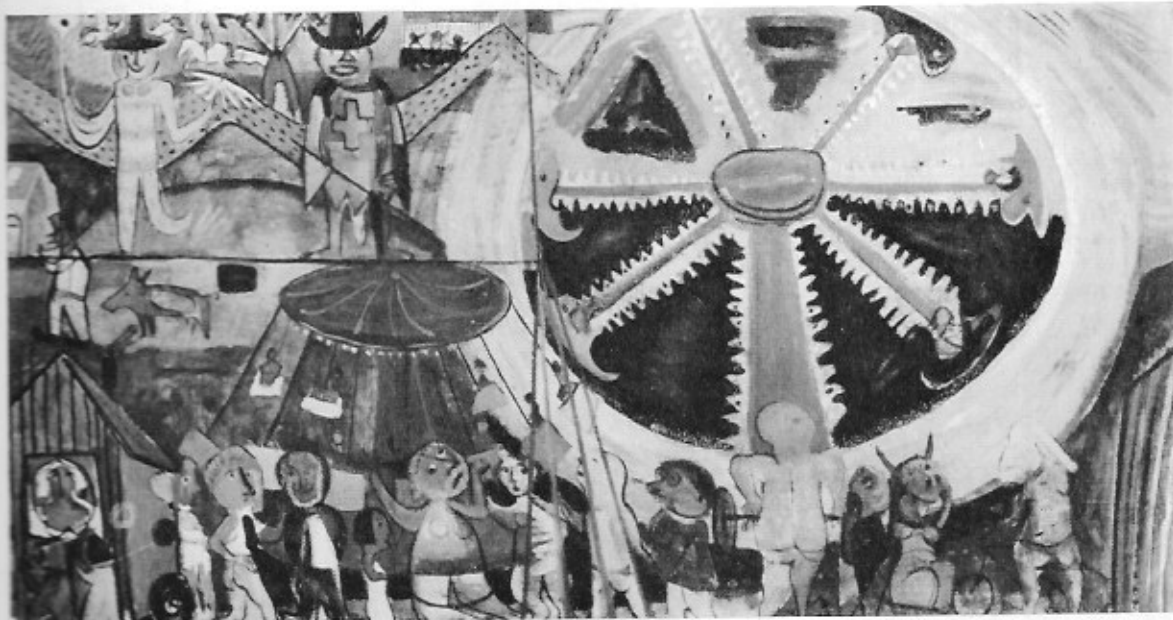

Piet Janssens (Lier), 'Narrenwereld' (detail).

DE CLOWN

het is hard
te moeten zingen maar zelf
ik schroef mijn duimen los
van de lokfluit der wanhoop
en kies op dit uur
uit een kast vol hoofden
weer
een muziekgezicht
en schreeuw een lied.

VIC SAVELKOUL
(Nieuwe stemmen, 18de jg., nr. 4, 1962.)

Luc De Gheus (Poperinge),
'Kermisleute'.

De flanken van het paard metaal.
Zijn hoofdpluim is een druiventros.
En achter mij in het gelid
de dieren, duizelig en dol.
Lazar terzijde en de clown
op één been draaiend als een tol.
Een indrukwekkend stuk regie
dat ik alleen heb uitgedacht.
Het hoogtepunt : ik draai mij om
— het paard dat steigert in mijn macht —
en geef een hard en hees bevel.
Op slag vormt zich mijn oprijlaan,
een haag van dieren links en rechts,
waar ik doorheen treed als een vorst.
Applaus. Hosanna. En mij volgt
de kudde, die met mij vertrekt.

Van de Denderleeuwse dichter Willy Verheghe (° 1947) vonden we in de uitgave *Honest Arts Movement* (2de jg., nr. 1, juli '74) het lange gedicht *Circus Ricardo* (in 10 strofen). Het geeft een bonte beschrijving van aankomst en vertoning van het circus in al zijn verschillende nummers. De aandacht gaat naar de mensen, het stukje samen-gebalde mensdom dat het circus biedt :

Geen slang, geen leeuw, geen aap,
maar de magere man die clown
en goochelaar en cowboy is,
de vrouw met de donkere ogen
die aan de kassa zit,
op sabels loopt in kisten hokt
en dozen aanreikt voor de truks.
Zo leeft het grote kleine circus
één long, één hartslag per avond.
En de cirkelende reis door het land
met de tent als een pokdalig slakkehuis
op de rug.
(str. X.)

We vermelden eveneens *Het circus van Piet Pijpkaneel* (J.M. Meulenhoff, Amsterdam), een degelijke bundel kinderpoëzie van de hand van Dolly De Villeneuve. Zij beschrijft het hele spektakel in vlotte verzen op een grappige en prettige wijze. Moderner van snit is het kort gedicht *Circus*

(Em. Querido's uitgeverij N.V., Amsterdam, 1969) van Ellen Warmond :

De dagelijkse salto
mortale in de werkelijkheid
maakt ons tot roekeloze acrobaten
aan de trapeze van een waanidee
we zien de slechtgeschminkte clowns
beneden microscopisch
verkleind we zijn tot in de ademhaling
toe syncopisch.

Op het thema van de paardrijdster of écuyère schreef B. Schepens een mooi gedicht in zijn bundel *Avontuur* (Goudkever, Gent, 1931).

Meer gekend is het sonnet 'Circus-rijden'. We troffen het aan in de verzamelbundel *Een mist van tranen* (Heideland-Orbis N.V., Hasselt, 1973) van de Noordnederlandse dichteres Hélène Swarth. Zij schetst op typisch vrouwelijke wijze het tenger paardrijdstertje, haar gratieuze bewegingen, 'd'open kelk der rose rokjes', wanneer zij soepel met gespreide armen door de hoepel zweeft, die de clown hoog ophoudt. De dichteres trekt in de laatste terzine een parallel met zichzelf, want zij schrijft :

Zo zweeft de dichter, blij met eigen zang
En blank gevoel en kleur'ge woordentooi,
In duizelvaart, door levens cirkelgang.

Zeer mooi en plastisch beschreven is het *Paard gezien bij circus Straszburg* (Parken en woestijnen. Stols, 's Gravenhage, 1946) door de Noordnederlandse dichter M. Vassilis, opgedragen aan Hans en Floortje :

Paard, dat bereden door een droom
zonder teugel, zonder toom
gestort kwam als een voorjaarswind,
de eerste, door de kale lanen,
regen en duister uit zijn manen,
warm van zichzelf, koud van de nacht.
Zwart paard, op bliksemende benen,
ogen gebald, neusvleugels open,
— o, waarvandaan, waarheen gelopen —

de hoeven kloppend als een hart,
tot barstens toe, zo rap, zo zwart,
en dat zich plots omhoog verhief
met hoeven die de hemel raakten,
verblindend in zijn duisternis...
en even plotseling verdwenen
als hartstocht en zijn luister is.

Het thema van het wilde dier en zijn temmer vinden we verwerkt in het experimenteel vers *In mijn kooi* (Registreren-Gedichten. De Bezige Bij, Amsterdam) van Hugo Claus. Het gedicht is modern naar vorm en inhoud. Het sluit aan bij de levenssfeer van onze tijd : beklemmdheid, angst, geweld en seks (nog heeft hij mij niet ontmand, zoals de anderen) en vooral het verlangen naar wraak :

In mijn kooi zit ik gekneld
elk uur van elke dag
en weet mijn temmer heel dichtbij.
Nooit raakt hij mij.

Als 's avonds de stad de geur van garnalen
opvangt
denk ik aan hem.

Ik moet gerustgesteld zijn, zegt hij.
Zoals de anderen moet ik
(door de legenden heen die mij verontrusten)
tam zijn in mijn kooi.

Nog heeft hij mij, zoals de anderen,
niet ontmand.
Want ik blijf leven, dag en uur,
door het vuur van mijn verlangen
om hem tussen de tralies te pletten.
Het zal gebeuren. Daarna, die avond, zal ik
sterven.

Over de acrobaten lazten we van Raymond Fernande in *Jong Nederlands literair tijdschrift* (Jg. 1, nr. 2, 1964) een goed kindergedicht, nl. *De akrobaat en het kind*. Heel wat hoger slaan we het vers *Acrobate* aan van Gerrit Achterberg. We plukten het uit *Verzamelde gedichten* (Em. Querido's uitgeverij N.V., Amsterdam, 1963). Vormvast,

GEBED VAN EEN CLOWN

Zelfs als de ochtend
— mijn hoop van gister —
een geknakte roos is
van beklemmend zwart;

En het smartelied van Paljas
de echo van mijn ziel is;

zie dan van het wreedste af :

Ontneem mij nooit de lach,
mijn trotse masker voor verdriet.

ELLA BEEKMAN
(Niet gepubliceerd)

Blonde ecuyère op 't ros van mijn verlangen,
ik ben een danser zonder evenwicht :
eens zal de ruimte mijn onmacht vangen :
dan lig ik aan je voeten met koude aangezicht...

Wat zou je 't leed van mij bij 't uwe kunnen dragen ?
Daar is een andre nood die gij nog niet en kent :
de gapers geven geld, de gapers mogen vragen;
de wereld is een eeuwige kermistent.

B. SCHEPENS
(‘Avontuur’, Goudkever, Gent, 1931.)

TEMMER EN LEEUW

Achter ijzeren staven ligt hij, arme leeuw,
't rabauw heeft hem gevangen, in de wagen
gestampt, daar bont en blauw geslagen.
Het lijkt al langer dan een eeuw.

Hier helpt geen zwijgen of geen wenen.
Hij hoort het klappen van de zweep.
Zijn temmer nadert lenig op de tenen
en heeft hem stevig in zijn greep.

Hij moet door vurige hoepels springen,
de clown, die krijsauditeur is geweest,
komt ook zijn nummer zingen :
Geacht Publiek, hij kent en tergt zijn beest.

Nu dreunt er een wilde muziek,
de temmer dreigt hem met een lans.
Hoe schaterlacht 't Geacht Publiek
als hij voor hen op de piste danst.

Mensen, als jij het nog niet wist,
vrees niet, hij werd geen anarchist,
doch wat men aandeed aan zijn volk
dat steekt in zijn hart als een dolk.

Er komt een einde aan elk geduld.
Temmer, pas op als de leeuw brult !

ALBERT DE LONGIE

Op melkwit paard, met telkens wuifgewiek
Van d'open kelk der rose rokjes, rijdt
Een tenger meisje, als vleugelen gespreid
De ranke lillie-armen, bij muziek
Brutaal van koper-schetter-jool, bereid
Tot vogelzweven, voor verwend publiek,
Door linte'-omwoelde ring die, star-komiek,
Een clown hoog óphoudt, dat zij 't blank doorrijt'.

In 't ronde renperk, argloze ogenprooi,
Een kind nog, ijdel, soms wel heimlijk bang,
Rijdt zij voor 't eerst, verblijd door eigen mooi.

Zo zweeft de dichter, blij met eigen zang
En blank gevoel en kleur'ge woordentooi,
In duizelvaart, door levens cirkelgang.

HELENE SWARTH

(Een mist van tranen', Poëtisch erfdel der Nederlanden, Heidelberg-
Orbis, N.V., Hasselt, 1973.)

gebalde en pregnant van zeggings behoort
het tot de mooiste gedichten, die over dit
thema in het Nederlands werden geschreven.
De auteur bewondert de lenigheid en de
wilskracht van de acrobate en opent in de
laatste stroof een perspectief op leven en
dood. De acrobate waagt het uiterste, aller-
hoogste risico. Hier raakt de dood het leven :

Dan ben je bijna een bol.
Je brengt je hoofd in het hol
van je voeten en overal
ontmoet je het ronde heelal.

Lange strengen van wil
houden je lichaam stil
als een stalen veer, die staat
in zijn eigen overdaad

gebogen boven het punt
waar hij eindigt en begint;
moment van dood, in balans
met 's levens uiterste kans.

Zoals gezegd vond, onder de circusthema's,
het motief van de clown het meest weer-
klank in de Nederlandse poëzie. We ver-
noemen eerst Georges Daemen met zijn
bundel *Soms teken ik mij een clown*
(Yang. Poëzie reeks, Gent, 1973). Hij schrijft
o.a. : „ik nu ja hoe voel ik me / als een
clown die onder een / lantaarnpaal met zijn
tenen / staat te spelen gek / maar niet
om mee te lachen”.
Clown (Volk, nr. 10, 1939) van P. van de Velde
is een anekdotisch gedicht, zoals ook
Marnix Gijsen er heeft geschreven, doch dan
heel wat sterker. Het vers appeleert aan
de grote Grock, maar de clown uit het
gedicht is slechts een banaal iemand, die veel
verdriet heeft, „een stille man die niet
vergeten kan”, hoe zijn vrouw hem destijds
met de kinderen alleen liet zitten. *Rik*
Lancrock belicht eveneens het leed, dat de
paljas achter lachen en grijzen verbergt,

Het spel begon bij opgestoken lichten,
met schril geschetter van trompetmuziek;
wij keken toe met glundere gezichten
of schaterlachten ons de lever ziek.

De menner joeg zijn gedresseerde paarden
over de renbaan ongenadig voort;
en daarna kwam de fakir die zijn zwaarden
zich gruwelijk door keel en darmen boort.

De clowns vertoonden hun bokkesprongen
en zielig kwam August maar steeds te laat;
terwijl er twee wat dwaze liedjes zongen
sloeg nummer drie hen op hun dom gelaat.

Maar dat dit spel een beeld was van ons leven,
heeft geen van ons een ogenblik bedacht.
Wij hebben dankbaar ons applaus gegeven,
en zijn voldaan vertrokken in de nacht.

LOUIS VAN LOO

(Forum', 1ste Jg., nr. 12, 1932. Nijgh & Van Ditmar, N.V., Rotterdam.)

in zijn vers *De clown* (Arsenaal, Jg. 1, nr. 5 en
6, 1945). De auteur ziet zichzelf als een
soort clown. Zijn spottend, honend zingen
is zijn *liefste liefdelied* voor de U uit dit
gedicht, die in de laatste twee versregels
plots met *gij* wordt aangesproken, wat het
begrijpen van de inhoud bemoeilijkt.
Ook Eug. Bosschaerts vergelijkt zich met de
grapjas uit zijn degelijk vers *De clown en ik*
(Het hellend vlak. De wilde roos, Brussel).
Hij somt de vele analoge elementen op : de
burleske opschik, de dolle vreugde én
de schrik, de grimassen, zijn geestig- en
beestigheid, zijn overmoed en tegenspoed.
Hij besluit : „De clown ? Hij wekt de lach en
maakt het leven lichter / en ik heb alles van
de clown... Ik ben een dichter !”
De Noordnederlandse jonge dichteres
Ella Beekman schreef in haar onuitgegeven
gedicht *Gebod van een clown*, dat sterk
autobiografisch aandoet, o.a. dit : „Ontneem
mij nooit de lach, / mijn trotse masker voor
verdriet”.

Jan van Nijlen is de dichter van de innigheid,
die ademt in de droom. Zijn poëzie schijnt
makkelijk, doch zit vol onverwachte diep-
doordachte en -aangevoelde waarheden. Hij
vermijdt de pose, de franje, doch schrijft
bijna pijnlijk eerlijk over persoonlijke ervarin-
gen van het algemeen menselijke, op
zodanige wijze dat wij menen ze zelf te
hebben beleefd. De doodsgedachte komt in
zijn verzen vaak op het voorplan, ook in
onderhavig kwatrijn *La mort du clown*
(Jan van Nijlen. A. Manteau N.V. Brussel,
1959) :

Ik lach omdat ik weet dat ik blijf leven,
En lachen zal als ik niet meer zal zijn :
De door de liefde nagelaten schijn
Is als een ster, zichtbaar ofschoon verdwenen.

De *Ballade van de clown* (Vlaanderen, nr.
136, 1973, Lannoo, Tielt) door Antoon Vander
Plaetse is onze lezers voorzeker in het

geheugen blijven hangen. Hij handelt, auto-
biografisch, over de clown op de danskoord,
die telkens weer zijn hals waagt om het
„Geacht Publiek” met zijn fratsen te verma-
ken. In dit zeer mooi gedicht richt de schrijver
zich op ontroerende wijze tot God om
vergifenis te vragen en hij besluit aldus :
„o bone Jesu, gij vooral : / wil mij dan
vangen vóór ik val !...”

De Noordnederlandse Martinus Nijhoff heeft
een enigszins aparte visie over zijn *Clown*
(Lees maar, er staat niet wat er staat.
Bert Bakker/Daamen N.V., Den Haag, 1959).
In zijn voortreffelijk sonnet doet hij een
poging om de essentie van de grappenmaker
te vatten. Hierin slaagt hij o.i. bijzonder goed.
Het gedicht staat in de ik-vorm.
Laat in de nacht loopt het dolgelachen
publiek naar buiten. De clown slaat het gade
en besluit laconiek : Laten we zo maar
voortdoen, mijn werk is goed ! Hier dus geen
droefheid noch sentiment :

Met blauw-papieren pijlen op mijn wangen
En op mijn hoofd een gele ster geplakt,
Blijf ik, terwijl een aap mijn handen pakt,
Onderste-boven aan een rekstok hangen.

Mijn meester wil de wereld vrolijk maken,
- 'Satans Apostel' noemt mij 't aanplakbord -
En 't volk, een optocht gekke pelgrims, wordt
Hierheen gestuurd, en ik moet het vermaken.

Het lacht om alles wat mijn waanzin doet,
Ik speel voor hond, voor mens, voor olifant :
Ik blaf, ik schreeuw, ik daver met mijn snuit -

Laat in de nacht stroomt het de tent weer uit :
Ik leun op 't plein, waar de lantaren brandt,
Tegen de paal, en keur mijn daden goed.

Ab Visser, eveneens Noordnederlandse,
heeft het in een sterk picturaal gedicht,
opgedragen aan Clara Eggink, over der
dumme August in *De oude circusclown*

Ik heb alles van de clown :
de luisterrijke opschik
en het burleske, kakelbont vertoon
van dolle vreugde en schrik;
Ik heb zijn grimas en zijn potsierlijkheid,
ik kan, tot spijt van wie 't benijdt,
soms even geest- of beestig zijn;
Ik heb ook van hem de bokkensprongen-overmoed,
Ik heb zijn ontzetting bij gebroken-potten-tegenspoed!
We trekken, wel beschouwd, aan ééndezelfde lijn.
De clown? Hij wekt de lach en maakt het leven lichter
en ik heb alles van de clown... Ik ben een dichter!

EUG. BOSSCHAERTS

(Het hellend vlak'. De wilde roos, Brussel.)

Broeder Max (° Turnhout, 1903), 'Clown voor spiegel' (verz. Jos Ghysen). - „Vlak boven mijn schrijfmachine hangt een clown met alhangende schouders. Zijn hoofd is een beetje kaal, zijn oren zijn iets te groot, groter dan normaal bedoeld was. Je kijkt hem op zijn rug en hij ziet er erg bedroefd uit. Hij staat rechttop voor een levensgrote spiegel en zo kun je zien dat hij warempel lacht. Welk van de twee nu zijn échte kant is, weet je niet. Het blijft in het ongewisse. Het is een van de weinige doeken die Broeder Max mij bij zijn leven zonder tegenpruttelen heeft willen verkopen.” (Jos Ghysen).

(Maatstaf, nr. 1, 1953-'54). Hij beschrijft zeer visueel het uiterlijke van de grapjas : zijn rood wit emaille hoofd, zijn platvoeten en zijn wit rood geruit hart. Let op de zinvolle slotverzen : het verdriet verborgen achter de lach !

Er wonen wijze uilen
in zijn emaille hoofd
zijn hoofd rood wit emaille
door lachen en door huilen
tot op de bot gekloofd.

La deuxième trouvaille :
de platvoet monster groot
en tussen hoofd en platvoet
het hart geruit wit rood.

Voilà der dumme August
hopla herein heraus
en al de wijze uilen
die lachen en die huilen
de piste dreunt : applaus.

Voor het verwend canaille
op 't spijkerbed applaus
de moede schouders bevend
het hart geruit wit rood
snikt hij zich 's morgens levend
en lacht zich 's avonds dood.

Nu volgen twee zeer lezenswaardige gedichten, allebei geïnspireerd door een werk van Edgar Tijtgaat, doch hoe verschillend van visie !

Vooreerst Een clowntje van Tijtgaat (Gedichten. Van Kampen-Querido N.V., Amsterdam, 1948) van de Noordnederlander Jan Greshoff. Hij raadt de zielige clown aan, in plaats van te suffen en te treuren, zijn vermaak te zoeken waar het te vinden is. De slotstroof slaat niet meer op de paljas alleen, doch op ons allen. Het is de visie van een niet gelovige :

Kijk wat zit hij daar nu treurig
Met zijn billen op de trom
Is hij ziek, berooid, humeurig
Of alleen maar dom ?

Domme mensen slechts zijn treurig,
Wijze drinken brandewijn.
Brandewijntje houdt hen fleurig
Liefdevol en rein.

Zit niet zo bedroefd te staren :
In de verten is het nóóit.
En je beste dwaze jaren
Zijn zo gauw vergooid.

Sufferds zitten zo te staren
Naar een vage hemelpracht.
Wie zijn jonkheid wil bewaren
Wuift adieu en lacht.

Sta nu op en ga beminnen
De écuyère is vrij en blond
Val maar met de deur naar binnen
kus haar warme mond.

Want alleen die veel beminnen
Vinden hun beloning hier.
Broeder Clown, bemin uw zinnen,
Eerbied voor 't plezier !

Kijk wat zit hij daar verlaten
en hoe zielig op die trom !
Wilt ge met de hemel praten ?
God is doof en stom.

God heeft ons allang verlaten
jou en mij en iedereen.
Om te minnen en te haten
Rest ons l'écuyère alléén !

In het gedicht, dat Pieter G. Buckinx opdroeg aan Edgar Tijtgaat voelen we als onderstroom een diep medelijden met de eenzaam lijdende clown, die het massale joelend publiek zo node trotseert, want hij

weet zich rampzalig als geen een. Hij ziet, het spitse speeltuig aan de lippen, de slanke dans van Salomé en zijn ogen weerspiegelen zijn zoetste droom. Doch het publiek roept en huult plots, zodat hij vernedert uit de piste vlucht, gekwetst tot in de ziel. De tekst appelleert direct aan het picturale aspect van het circus. Bemerkt de vele kleurnamen. Reeds in de eerste stroof stippen wij aan : rode circus, zwarte nacht, blauwe schelpen, witte lichten. Het gedicht vloeit op een ritmische sonore klankenstroom, die doorspekt is met passende metaforen en symbolen, zoals : lange vingren, winterlijke vingren, smalle heuplijn, lichte lichaam, die blauwe schelpen van zijn ogen. Stafrijmen en woordspelingen (eendelijke wijs - zo wijs) verrijken nog het vers. Dit zeer mooi en gevoelig gedicht kreeg de Franse titel *Le clown mélodieux* (De dans der kristallen. Uitgave Eenhoorn, Mechelen, 1936) :

Zo arm en zo rampzalig is wel geen
in 't rode circus van dees zwarte nacht
daar in die blauwe schelpen van zijn ogen
branden
de witte lichten van zijn lange vingren.

En vloeien dan die vingren even melodieuze
langs 't spitse speeltuig aan zijn moede mond,
dan trilt zo winterlik zijn moede mond,
dat aan zijn winterlike vingren ook het speeltuig trilt.

Want zo de slanke dans van Salomé :
de smalle heuplijn die aan d'aard verglijdt
in zoveel cirkels licht,
in zoveel sprankels vuur,
en in de schaduwval zo zilvrig zacht
of uit dit lichte lichaam plots een vlam sloeg.

In 't rode circus van dees zwarte nacht
beeft in die blauwe schelpen van zijn ogen
de witte lichtlijn van zijn zoetste droom,
dan trilt wel melodieuze die eendelijke wijs,
zo eendelijk — zo wijs

Jan Wouters (° Duffel 1908), 'Trekkeersvolk' (brandenvenster).

PARIJS

Muziek. Champs Elysées.
Een acrobatentroep,
stapvoets. Muziek voorop,
in elke hoorn een ster,
op de trompet de maan.
De trommel rommelt na.
Dan zet de stilte in.
Een kleed wordt uitgespreid,
van zoom tot zoom gebloeid.
Elysium, het geurt
naar hyacintenhart,
kamille en zuidewind.
De lentenacht is koud,
maar als één hoorn aanheft
worden de sterren warm
en danst de maan verhit
tot in het paradijs.
De vuurspuwer drinkt vuur,
zijn bovenlijf ontbloot,
zijn lichaam is behaard :
een helling, een braamstruik.
Wij drommen om hem heen,
trekvoegels naar de zon.
Hij drinkt en wordt de gloed,
die wij in heimwee zien
of bij zonsondergang.
Hij brandt. Hij spuwt vuur uit.
Geen sterveling schendt het kleed.
De voetzool gloeit van vrees.
Wij deinzen achteruit.
De maan staat op de grond.
De sterren hangen slap.
Een walm van roet en as
verstikt de bloeseming.
Dan treedt het dansend paard,
het raspaard, in de ring
en voert zijn passen uit.
Wij klappen om en om.
Het schuim staat op het bit.
Zijn hoeven slaan de grond.
De manen waaien op
een sluieren weer neer,
een bruisende galop,
die rondtolt en omkeert.
De trommel rommelt dof
en slaat dan op de maat
twee dansers aan elkaar,

die met één masker op
een grol worden, een pop.
Een kraanvogel beent mee,
zijn snavel in de wind,
zijn brekebenen hoog.
Hij slaat zijn vlerken uit
en wankelt om de macht
daardoor teweeggebracht.
De dansers springen op
en vallen uit elkaar.
Een clown is aan de beurt.
Hij maakt een triest gebaar
en spreidt zijn armen uit,
zijn witte pak bevlekt,
zijn haren vastgeplakt.
Geld rinkelt in de bak.
Een nar staat op zijn hoofd.
Een dolle hond. Het paard
speelt harp. De maan is dood.
De sterren zijn geblust.
Een uil slaapt in de nacht.
Wij staan zwijgend rondom.
Komt er nog meer en wie ?
Wat zal het einde zijn ?
De vuurspuwer ruikt op.
Het kleed is voor de clown.
Hij draagt het op zijn rug.
Hij heeft een slappe hoed,
bespottelijk. De troep
vertrekt zonder muziek.
Nu is er niemand meer,
die hen nakijkt dan ik :
de vuurspuwer voorop,
de horens, de trompet,
de dansers om en om
tussen de dieren door
met teugels, riem en zweep,
en achteraan de clown.
Elysium, het licht
valt op zijn witte pak.
Ik kijk zolang, totdat
het opgerolde kleed,
dat op zijn schouder rust,
verschimmelt in het wit
en oplost in de nacht.

MARIA DE GROOT
(‘Gedichten’, U.M. Holland, Haarlem, 1971.)

dat plots miljoenen monden lachen, huilen,
waaninnig beuken aan de circuswanden.

Dan vlucht hij weg, rampzalig als geen een
en bergt zijn aangezicht in 't beven van zijn
smalle handen
daar niemand hem nog zien zou,
nooit meer zien zou.

Tenslotte vermelden we nog Bert Haman,
die zijn lang gedicht *Ballade van de clown en
de temmer* (Lelevaart. VKOS, 1970, Uitgeverij
Oranje-De Eenhoorn, Sint-Baafs-Vijve) aldus
besluit :

Och God, kalvarie van een clown,
Wie zal daarnaar een beweging doen
En ach, waarom hem ook beklagen,
slechts even naar zijn pijnen vragen

Zijn niet de temmers met zovelen,
dat iemand toch voor clown moet spelen...?

De buit van onze opzoekingen bestaat uit
een 25-tal behoorlijke gedichten, met als
uitschietters verzen van Buckinx, Greshoff,
Swarth, Nijhoff, Visser, de Groot, Vasalis,
Achterberg, Vander Plaetse, van Nijlen, Claus
en Warmond. Het circusthema heeft dus
vast en zeker aanleiding gegeven tot het
schrijven van heel wat waarachtige poëzie,
en méér dan deze die we hier voor u hebben
herontdekt. Want er zijn beslist leemten.
Of de circusartisten door het beeld van
deze gedichten niet vertekend werden is
natuurlijk een andere en moeilijke vraag.
André Suarès schreef het reeds : „Les clowns
ne sont plus dans la poésie; on ne les voit
qu'au cirque : c'est un bonheur de les y

rencontrer, mais un grand malheur qu'ils ne
soient que là.”

De studie van het leven en werk van be-
roemde clowns, zoals de drie Fratellini's, de
drie Rivels, Footit en Chocolat, Porto, Rhum,
de grote Grock, de Léonard's, Popov,
Charlie Chaplin en zoveel anderen, kan
ons heel wat leren over het raadselachtig
fenomeen, dat de clown nu eenmaal is.¹
De acrobaten, de écuyères, de goochelaars,
de trapezisten kennen de kunst om de
moeilijkste dingen makkelijk te maken of ze
althans spelenderwijze licht te laten schijnen.
Het onmogelijke wordt bij hen met sierlijke
bevalligheid mogelijk.
Bij de clown is dit juist omgekeerd. Bij hem
wordt het gemakkelijkste ingewikkeld, het
eenvoudigste uiterst moeilijk. Hij heeft steeds
pech. Zijn beroep is een durende strijd

Nello Bario.

tegen de universele tegenstand. Bij de clown is de pech geen ongelukkig toeval meer, zoals bij andere mensen, maar door heel zijn leven loopt onafgebroken de zwarte draad van tegenslagen. Het is zijn noodlot, waarmee hij moet leven. Alle Charlie Chaplin-films leren ons dat. En wij verstaan de diepe melancholie van veel humoristen. De komische idee werpt de zinnelijke wereld (en nog meer de geestige) als een tweede chaos door elkaar. Het verstand kan echter slechts wonen en werken in een ordelijk ingericht wereldstelsel, hoewel het mogelijk is dat humor en waanzin aan elkaar grenzen. Wie humor zegt, denkt aan Diogenes; waanzin, aan de woedende Socrates. Een clown beschikt over een sterke intuïtie voor het komische. Hij hoeft daarom geen idee van het komische te hebben. De idee van het komische schept de zwaarste gedachtencomplexen. Het lachen vergaet, zodra men het lachen verklaart. Een clown leeft in een materiële, harde en boosaardige wereld, waaraan hij zich voortdurend stoot en die hem overal een halt toeroept. Boven deze stoffelijke wereld staat er voor de clown geen geestelijke wereld, boven de dingen geen idee van de dingen, waardoor hij immer dezelfde tegenslagen ooloopt en altijd weer dezelfde fouten maakt. De clown spreekt nooit op hetzelfde geestelijk verstaanbaar niveau van de medemens. Ook als men meerdere clowns naast elkaar stelt is ieder een eenzellige zonderling, dat kan men zien bij de drie Fratellini's of de drie Rivals. Daarom ook was elk van deze drie anders gekostumeerd en stelde een ander type voor, daar hij zich niet verwant voelde met zijn medespelers en voor zich dans alleen stond. Zoals hij met zijn medecolons niets te maken heeft,

zo hebben voor hem de dingen in de wereld ook niets te maken met elkaar. Daarom staan zij vijandig tegenover elkaar en komt het steeds tot slaan, trappen, dingen breken en scherven maken. Juist hierdoor kan alles na enkele ogenblikken weer goed zijn, wijl hier niet een geheel werd verstoord — dat kan eenvoudig niet bij een clown — doch slechts een deel van zijn persoonlijkheid, dat hij vlug weer onder controle krijgt, zoals men in een stapel borden de beschadigde dadelijk door andere kan vervangen.

In de vreemde wereld van de clown faalt elke poging tot liefde. De clown kan weliswaar het liefdesverlangen in zich dragen, zoals b.v. Grock en Charlie Chaplin, doch de wereld beantwoordt hieraan nooit. Bijwijlen zijn de clowns, ingevolge de wereld waarin zij leven, vol leedvermaak, kwaadaardig en zonder geweten. Dan hebben zij innerlijk de boosaardige geest van de dingen ondergaan. Zoals deze ageren, reageren zij. Zelfs de grondigste diepzinnigste clowns zijn nooit voornaam. Zij zijn excentriek, d.i. afwijkend van de menselijke norm en als zodanig meermaals brutaal of hoogstens eigenaardig, geestig, onguur, aangrijpend. Zij hebben noch menselijke noch goddelijke maatstaf en derhalve wordt in hun levenskring het grote met het kleine, de ernst met het lachwekkende, het geheel met het stukgebroke verwisseld en door elkaar gehaald. De wereld van de clown is de wereld van de tegenstrijdigheid, van de paradox. Is de clown nog wel een mens als hij zo geheel buiten de maatschappelijke orde, de liefde, de zinvolle gedachtenwereld leeft? Hij is de komische karikatuur van de mens, die zonder wereldverbondenheid bestaat. Aldus bezien belachen en bewenen de moderne mensen eigenlijk zichzelf in de clown. Men spreekt niet met de clown, indien men niets weet over de problematiek waaruit hij is ontstaan. Hijzelf hoeft over deze problematiek ook niets te weten, hij moet alleen maar clown 'zijn'. Deze opgave is de grootste, want het zijn is groter dan het weten. Zo behoort de clown slechts te zijn en uit dit zijn zijn werk te doen. Hoe meer gesloten, onwetend hij is, des te volkomener is hij en zoveel te ruimer zijn de mogelijkheden om zich uit te drukken. Zijn opgave is een scheppende, zoals die van de kunstenaar. Ver van het rumoerig geschater van de toeschouwers piekeren de diepste geesten over het raadsel van de clown. Het komische is natuurlijk ouder dan het begrip zelf. Het begrip van het komische ontwikkelde zich namen met de hoogste dichterlijke uitingen in de 18de eeuw, de eeuw van de ontwakende ik-problematiek. Dit moderne komiek noedgunstige ik lijdt aan de wereld, aan de tweespalt tussen het ik en de wereld, aan de dualiteit tussen geest en wereld. Voor de oneindigheid van de geest schijnt de overal tussen grenzen geklemde eindigheid van de aardse fenomenen nietig en komisch. Wie de 'zuivere idee' aanhangt moet bij de onvolkomenheid van de wereld wanhopig worden of ermee lachen. Welke van beide

gedragingen de toeschouwer aanneemt hangt af van zijn natuurlijke geaardheid. Achter beide beschouwingswijzen schuilt echter het moderne wereldpessimisme. Het komische van veel humoristen is slechts de omvorming van hun melancholie. Zij lijden onder de afstand tussen de reële wereld en de zelfgedachte ideale wereld. Over deze kloof slaat de humorist een brug, wijl hij de wereld in haar ontoereikendheid aanvaardt uit medelijden, uit liefde. Hij is zich ten volle van haar zwakte bewust, maar omwille van haar zwakte, omwille van haar hulpbehoevendheid houdt hij ervan of ziet haar door het medium van de ironie als een dwaze, groteske wereld. De humor doorziet de armzaligheid van de wereld. Hij vernietigt ze geestig door vergelijking met de ideale wereld, doch laat ze echter in werkelijkheid bestaan uit liefdevol medelijden. Men zou kunnen zeggen: de humorist is een vrome nihilist, een man die rechtzinnig het geloof verlaat, op weg is naar het nihilisme en dan tussen beide in blijft hangen zonder de laatste consequenties te trekken. Uit dit inzicht komt men tot de belangrijke vaststelling, dat de moderne humor onomstootbaar christelijke evenals bepaalde laïcistische elementen, echter beide in een vervalstadium, in zich bergt. De clown staat vertwijfeld tegenover het grote nihil of wendt zich in een medelijdend liefdesgevoel tot de hulpeloze schepselen van deze wereld, die hij in hun onveranderlijke zwakte en gebreken laat verder leven en erom glimlacht. Tussen deze beide polen van het nihilisme en de humor ligt een hele scala van mogelijkheden vermengd. De keuze hieruit hangt af van de aard van de volkeren en van de mensen afzonderlijk. Waar de Angelsaksische volkeren een sterkere begaafdheid voor het komische hebben, is daarentegen het achterhalen van het raadsel van het komische in geen land zo diep en zo geestig neldukt als in Duitsland. Ondertussen echter mogen de clowns voort toneelspele en musiceren, deze met de generaties wisselende en niettegenstaande daarvan onsterfelijke zachtaardige matadores van de onzin, deze arme ridders van de bedreide menselijkheid, die na een nederlaag dadelijk weer tot lachen in staat zijn. Deze waanzinnige strijders tegen de onzin van de wereld, die — zegevierend of overwonnen — ons in lachen doen uitschateren, zodat wij door tranen van vreugde en ontroering in 't geheel niet meer kunnen zien hoe de held op de woeste puinhoop van zijn ondernemingen voor de tiende maal de klarinet aan de lippen zet om tenslotte te doen wat hem niet lukt en wat ieder sterveling oraa zou willen doen: éénmaal ongestoord zijn ziel uitzingen voor een enthousiast publiek.

Albert de Longie
Heuzelstraat 7 - 9704 Ooike

1 Fritz Usinger: 'Zur Metaphysik des clowns'. Lise-lotte Kumm Verlag, Offenbach am Main. Tristan Rémy: 'Les Clowns'. Bernard Grasset, Paris. José Dugardéin: 'Circus Museum en Archief, Broodstraat 24, Oudenaarde'.